

Magyar krónikás

Orbán Balázs

Leo Strauss írja relativizmusról szóló esszéjében, hogy a XX. századot is meghatározó pozitívista tudomány szemlélet nem tud mit kezdeni az emberi történelemmel. A pozitívizmus David Hume-tól eredeztethetően ugyanis univerzalista abban az értelemben, hogy például a társadalom vizsgálata során kortól és helytől függetlenül ugyanazt az emberi természetet teszi meg társas viselkedés alapjának, nem törődve a vizsgált közösség sajátosságaival, azaz hagyományaival, szokásaival, történelmi tapasztalataival. Nincs egyébként gond a hasonló megközelítéssel a szigorúan vett természettudományok esetében. Newton fejére ugyanis a Föld bármely pontján pontosan ugyanúgy ráeshetett volna az alma. De mi van akkor, ha ezeket az univerzális szabályokat a társadalomtudományok területén szeretnénk alkalmazni? Röviden: értetlenség és unalom.

Pedig pontosan ez történt a társadalom- és bölcsészettudományokkal a XIX. század során. Hogy állják a versenyt gyorsan fejlődő természettudományokkal, átvették azok módszertanát, s egy univerzális érvényű szabályrendszer mentén kezdték értelmezni a társadalmi viszonyokat. Így a történelmet is. Elmaradtak tehát a tények mellől az értékelések, elemzések, a narratívákészítések. Az adatok pusztja sorából összefüggéseket kiolvasni pedig majdhogynem istenkísértéssé vált, s az egykor irodalmi igényű történelemtudomány – kevés kivételtől eltekintve – száraz leírássá változott.

Ellen tartani ennek a paradigmának rendkívül nehéz volt, illetve ma is az, de mindig voltak olyanok, akik igyekeznek ápolni a történelemtudomány eredeti hagyományait. Még ehhez képest is rossz kiindulópontba kerültek azok, akik a vasfüggöny ezen oldalán találták magukat a második világháború után. Magyarországon is, az univerzalizáló történetírás sajátos ideológiai gellert is kapott. Egyetemes szabállyá a tudományos szocializmus által diktált dialektikus és történelmi materializmus vált, s az emberiség történelme az osztályharcok történelmévé, elnyomók és elnyomottak harcává vált.

John Lukacs származása ellenére itt Közép-Európában, Magyarországon élte túl a második világháborút, de a következő totalitárius diktatúrát, a szovjet kommunizmust nem várta meg. 1946-ben nyugatra emigrált. Szomorú, de akkor ez kellett ahhoz, hogy tehetségét igazán kibontakoztathassa.

Lukacs szembe ment mind a nyugati világ uralkodó pozitívista paradigmájával, mind a keleti blokk ideológiavezérelt történelemszemléletével. Ő valóban történelmet írt, a szó legnemesebb értelmében, s ami még fontosabb: magyar történelmet írt. Tette ezt akkor, amikor ezt oly kevesen tették vagy tehették.

Olvasmányos sorai között folyamatosan átsüt az értelem, a szellemi ember reflexív és értékelő tevékenysége, s a külföldre emigrált magyar hazaszeretete. Munkái nem évszámok és tárgyi emlékek bikkfanyelven írt felsorolásai, Lukacs mert felfedezni korábban nem látott összefüggéseket és saját véleményét papírra vetni. Tudta, olvasói értik, könyveiben nem matematikai igazságokkal találkozunk, hanem felvetésekkel, magyarázatokkal, értelmezésekkel, egy szóval: gondolatokkal. Tudta, hogy a gondolat olykor sokkal fontosabb, mint a tény, mert a tényekhez való hozzáférésünk korlátozott, gondolataink viszont folyamatosan jelen vannak életünk minden pillanatában.

Egyvalamit biztosan megtanított nekünk professzor John Lukacs: közel sem relativizmus beismerni, hogy a kultúrák és a népek különböznek. A helyzet épp ellenkezőleg van! Ha felismerjük, hogy saját kultúránk különleges, s ezt tesszük meg a történelem

zsinórmértékének, nemhogy nem válunk relativistává – ahogy ezt Hume-től eredeztetően gondolják sokan –, hanem épp ekkor találunk olyan szilárd kapaszkodót, amelyhez képest elválik jó és rossz, hasznos és káros, értékes és értéktelen.

Egy évvel Lukacs halála után munkájának jelentősége nyilvánvalóbb, mint valaha. Járvány és gazdasági válság, tovább mélyülő európai és világpolitikai konfliktusok övezik mindennapjainkat. Ilyenkor kell újra és újra elővenni Lukacs írásait, melyek mintegy magyar krónikák, segítenek megtalálni magunkban azokat a referenciapontokat, amelyek révén könnyen igazodhatunk el ezekben a zavaros időkben.